

УДК [811.161.2+811.111]’367.623(043.3)

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ФРЕЙМ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

Валентина ДІБРОВА (Київ, Україна)

У статті досліджується комунікативна ситуація заперечення як фрейм офіційно-ділового дискурсу. Де комунікація досліджується на діловому рівні та чітко виявляє специфічну форму соціальних стосунків. Вирішенню цієї проблеми сприяє опис простору офіційно-ділового дискурсу та визначає статусно-рольові відносини комунікантів у сферах державно-політичної, громадської, економічної, адміністративно-господарської діяльності.

Ключові слова: фрейм, ділова комунікація, слоти, термінали, когнітивно-дискурсивне утворення, функціональний стиль, намір.

The communicative situation of negation as a frame of official-business discourse is examined in this article. Where communication is studied at the business level and clearly identifies specific form of social relations. This problem contributes to the description of space in official-business discourse and determine status and role of relationships of communicants in the civil, political, social, economic, administrative and economic activities.

Key words: frame, business communication, slots, terminals, cognitive discursive formation, functional style, intention.

Важливою складовою діяльності людини в сучасному світі виступає ділова комунікація – складний багатоплановий процес розвитку контактів між людьми у службовій/професійній сфері. Сам факт уваги дослідників до цього питання засвідчує наявність проблеми вдосконалення ділової комунікації.

Комунікація на діловому рівні чітко виявляє специфічну форму соціальних стосунків. Комунікативний зв'язок ґрунтується на *намірі (інтенції)*, очікуваннях відправника та одержувача, які є комунікативними партнерами” [1: 62].

З точки зору дискурсивної реалізації ділова комунікація становить *інституціональний дискурс* (згідно з класифікацією В. І. Карасика) і є *статусно-орієнтованою*. Тобто, ділове спілкування завжди відбувається в межах відповідних соціальних – державних і міжнародних – установ. Відповідно, учасники ділового спілкування так чи інакше виступають в офіційних статусах і зорієнтовані на досягнення конкретних цілей і розв'язання конкретних завдань.

Засобом ділового спілкування, обміну професійною і службовою інформацією тощо є *ділова мова*, основне призначення якої полягає у тому, щоб регулювати стосунки в діловій сфері і обслуговувати ті потреби людей, що виникають у *типових* ситуаціях суспільно-громадського життя. Потреби ділового спілкування зумовили необхідність певного *функціонального стилю* – специфічної системи мовних одиниць, прийомів їх виокремлення та використання, спроможних забезпечити реалізацію соціальних завдань мовлення. Таким чином, принципову понятійну відмінність між діловою мовою і діловою комунікацією (діловим спілкуванням) слід вбачати у тому, що головна функція ділової мови полягає в обслуговуванні потреб ділової комунікації. Ділову мову ми ототожнюємо із поняттям текст, тим часом ділову комунікацію визначаємо як процес, тобто діловий дискурс.

У цьому відношенні *офіційно-діловий дискурс* становить особливий різновид (стиль) літературної мови, її функціональну підсистему, що обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів (лексика, фразеології, граматичних форм, типів речень тощо). Ці засоби дають змогу висловлюватися відповідно до змісту, умов і мети спілкування [3: 31].

Як і кожний стиль, *офіційно-діловий дискурс* має свою сферу поширення (коло мовців), призначення (функції повідомлення, впливу тощо), систему мовних засобів і стилістичні норми, що зумовлюють цілісність цієї системи, власне, роблять її стійким стилем. Відтак, зазначимо, що офіційно-діловий стиль як один із функціональних під стилів і української, і англійської мов, покликаний задовольняти потреби *офіційного* (статусно-рольового/інституційного) спілкування в державному, громадському, економічному, політичному житті. Це стиль законів, указів, статутів, розпоряджень, ухвал, протоколів, звітів, ділового (у тому числі й міжнародного) листування.

Простір *офіційно-ділового дискурсу* визначається статусно-рольовими відносинами комунікантів у сферах державно-політичної, громадської, економічної, адміністративно-господарської діяльності. Відповідно до цих сфер інституційного спілкування вирізняються основні підвиди офіційно-ділового стилю: *законодавчий* (закони, укази, статути, постанови); *дипломатичний* (міжнародні угоди – конвенції, повідомлення – комюніке, звернення – ноти, протоколи); *адміністративно-канцелярський* (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти) під стилі.

Здійснення прагматично успішної комунікації у офіційно-діловій сфері зумовлює низку характерних ознак ділового мовлення:

- 1) позбавлення емоційного забарвлення, нейтральний тон викладу змісту;
- 2) точність, ясність, лаконічність, стислість, послідовність викладу фактів;
- 3) вживання слів лише у прямому значенні;
- 4) суворе регламентація змісту повідомлення та його чітка структурна організація (текст поділяється на параграфи, пункти, підпункти);
- 5) наявність усталених мовних зворотів (мовленнєвих штампів, кліше), висока стандартизація вислову.

Проте, соціальні практики офіційно-ділової сфери засвідчують недотримання цих ознак, їхню трансформацію, що зумовлює продовження вивчення основних особливостей цього стилю і внесення коректив до стандартного набору цих характеристик [2].

Складовою офіційно-ділової комунікації є як її стверджувальний характер, так і ситуації відмови, заперечення, ухилення тощо. У даній роботі нас цікавлять особливості офіційно-ділового дискурсу як фрейму заперечення.

Як уже йшлося в попередніх параграфах, запереченням вважають “будь-яке висловлювання, що втілює два ілюктивні акти: твердження і відмову від нього”. Відповідно виділяють такі типи заперечення: *металінгвістичне* (протиставлене попередній реальності подій), *полемічне* (протиставлення автора й суб'єкта висловлювання) та *дескриптивне* (інформативне, не залежне від інших висловлень).

Однією із основних функцій заперечного висловлювання є спростування достовірності певного твердження, висловленого комунікативним партнером, відхилення або корекція його думки.

Заперечні висловлювання становлять особливий за структурою **фрейм**, що відрізняється від стверджувального. Сутність фрейму заперечення полягає у тому, що він становить протидію на певний пропозиційний стимул і спростовує істинність вихідного висловлювання. Таким чином, інтерпретація заперечення полягає у розумінні його як акту *знищення* попереднього змісту.

Усвідомлення когнітивної природи заперечення створює передумови для конкретизації його змісту з використанням *фреймової моделі* категоризації офіційно-ділової інформації. Це сприяє визначенню фреймової структури заперечення як *когнітивно-дискурсивного утворення* – сукупності комунікативних ситуацій і мовно-мовленнєвих засобів трансляції заперечної семантики у тісній взаємодії з експресивністю, модальністю й оцінкою в офіційно-ділових документах. Комунікативна ситуація офіційно-ділового дискурсу дає змогу визначити сферу дії заперечення. Якщо заперечення відноситься до ситуації загалом, то має місце категоричне *загальне заперечення*, якщо ж заперечення стосується будь-якої частини ділової ситуації, то йдеться про *часткове заперечення*.

Спроба адекватного розуміння процесів заперечення в природних мовах не може бути обмежена описом засобів заперечення та зв'язків, що виникають між ними та іншими членами речення, натомість набагато суттєвішим є розуміння відношень між установками комунікативних партнерів та інтенцій мовленнєвих дій, що з них випливають, у взаємодії з ситуативними умовами комунікативних подій [5].

Одним з питань, яке на сьогодні залишається відкритим, є визначення (в межах теорії мовленнєвих актів) місця заперечення/відмови у класифікаціях ілюктивних висловлювань. Дж. Остін у своїй класифікації перформативних дієслів (тобто позначень таких мовленнєвих актів, які замінюють вчинки – *обіцяти, присягати* тощо) фактично не розглядає дієслів із заперечною семантикою, а ті, які згадуються у розвідках ученого (як, наприклад, *refuse* та *decline*), відносяться ним до класу комісивів (мовленнєвих актів, в процесі яких мовець бере на себе зобов'язання щось зробити, наприклад, *виконати обіцянку*).

Мовленнєвий акт відмови, який ми розглядаємо як фрейм заперечення, не знайшов свого відображення і в поширених класифікації Дж. Р. Серля, К. Баха, Р. Харніша та М. Култхарда. Деякі дослідники, беручи за основу формальну інтеракціональну категоризацію, запропоновану В. Едмондсоном та Д. Гаузом, визначають відмову в найзагальнішому значенні – як “contra-дію” (заперечення введеного змісту дії на усіх змістовних і формальних рівнях), або як “counter-дію” (заперечення частин змісту попереднього твердження комунікативного партнера), що не відображає дійсність, оскільки дана дефініція може бути застосована майже до всіх негативно-інтенційних реактивних мовленнєвих дій.

Як і будь-яка інша категорія, когнітивно-дискурсивна категорія заперечення реалізується за допомогою експліцитних й імпліцитних засобів. Розмежування експліцитного та імпліцитного змісту у висловлюванні дозволяє слухачу найбільш повно розкрити ту інформацію, яку потрібно було зрозуміти і яка демонструє комунікативні інтенції мовця.

Заперечення знаходить своє вираження у мові насамперед за допомогою формальних показників (про це вже почасти йшлося вище). Визначення та розрізнення цих формальних показників є результатом їх сприйняття та узагальнення у свідомості носія мови. Ці формальні

показники мають своє значення і в мові отримують граматичні форми вираження (морфологічну та синтаксичну).

І. Шевченко у мовленнєвому акті заперечення виділяє три блоки. Першим з них є антропоцентричний блок, що включає аспекти адресанта, адресата та їхні інтенції. Адресант визначає зміст повідомлення та його ілюктивну мету. Основними типами заперечних інтенцій є: відмова, відхилення, непогодження, несхвалення, недопущення, заборона.

Відмовою вважається “неприйняття запропонованого, не санкціонування вимоги, відхилення взяття до уваги певного змісту, ухилення від здійснення певної дії”. Беручи до уваги дане визначення, можна дефініціювати “відмову” у найширшому значенні, як мовленнєву дію, що є заперечною реакцією учасника комунікації на попередні події (комунікативні, або некомунікативні, вербальні, або невербальні, писемне або усно здійснені дії партнера по комунікації), або існуючі стани.

Непогодження (незгода) полягає у визнанні недійсності, невірності стверджувального партнером пропозиційного змісту, констатації нетотожності точок зору, як правило, двох суб'єктів мовлення відносно якогось явища дійсності, або висловлювання мовцем не підтримки якогось висловлювання іншого суб'єкта мовлення.

Репрезентація заперечної стандартної ситуації у трьох видах інституціонального офіційно-ділового дискурсу здійснена за допомогою *фреймового моделювання* – загальної ситуації формування заперечення, а також часткової ситуації, представленої мовними і мовленнєвими засобами у слотах і терміналах конкретного документа, характерними для англійської й української мов. У дослідженні проаналізовано чотири базові фреймові моделі інституціонального офіційно-ділового дискурсу: 1) пропозиція-заперечення, 2) запрошення-заперечення, 3) прохання-заперечення, 4) наказ-заперечення.

У випадку здійснення заперечення на пропозицію відбувається попередження виконання послуги, на запрошення – відхилення пропозиційного змісту, на прохання та наказ – висловлювання небажання здійснити пропозиційний зміст, як це відбувається, наприклад, у наступних випадках:

- англ. *We are not able to produce samples because of the expenses (technical problems) involved;*
- укр. *У відповідь на ваше прохання повинні Вам повідомити, що не маємо зразків нашої продукції на складі.*

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / И. В. Арнольд // Вопр. языкознания. – 1982. – № 4. – С. 83-91.
2. Шевчук С. В. Ділове мовлення для державних службовців / С. В. Шевчук – К.: Літера АТД, 2004. – 400 с.
3. Dijk T. A., van. Studies in the Pragmatics of Discourse / T. A. van. Dijk. – The Hague etc.: Mouton, 1981. – 31 p.
4. Pomerantz A. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/ dispreferred turn shapes / A. Pomerantz // Structures of social action. – Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1984. – P. 57-102.
5. Sadock J. M. Toward a Linguistic theory of Speech Acts. – New York, San Francisco, London: Academic Press. – 1974. – 168 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Діброва – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Київського національного університету культури і мистецтва.

Наукові інтереси: когнітивна та комунікативна лінгвістика.

УДК 811.81'42

CONCEPTUAL METAPHOR IN ANGLICAN DISCOURSE

Маріанна ДІЛАЙ (Львів, Україна)

Стаття присвячена дослідженню англіканського дискурсу з позиції теорії концептуальної метафори. Розглянуто типові для англіканських проповідей метафоричні моделі, встановлено донорські та реципієнтні домени і концептуальні зв'язки між ними.

Ключові слова: англіканський дискурс, проповідь, концептуальна метафора, метафорична модель, донорські та реципієнтні домени.

This paper is devoted to the study of Anglican discourse from the perspective of conceptual metaphor theory. Metaphorical models underlying linguistic expressions typical of Anglican sermons, their target and source domains and conceptual mappings between them are viewed.

Key words: Anglican discourse, sermon, conceptual metaphor, metaphorical models, target and source domains.

Contemporary cognitive theory of metaphor has supplied valuable resources for unraveling the logic and determining the significance of religious discourse. Today metaphor is viewed not primarily as a figure of speech used in order to beautify sacral texts but as a cognitive device for interpreting reality, understanding deep religious truth and perspective on the world. Religious discourse which is replete